

Steder har literacy-potentiale

for børn på vej ind i skriftsproget

SARA HANNIBAL, LEKTOR I DANSK PÅ KØBENHAVNS PROFESSIONSHØJSKOLE
LENE STORGAARD BROK, LEDER AF NATIONALT VIDENCENTER FOR LÆSNING

Man står på et sted, og pludselig får man øje på noget. Eller man husker et sted, og man kommer i tanke om noget. Sproget vokser så at sige frem, når man stiller sig på et sted, og netop dette udgangspunkt kan bruges, når vi i dagtilbud og skoler vil understøtte børns lyst til at udforske steder og samtidig udforske sproget. I denne artikel trækker vi på erfaringer fra tre udviklingsprojekter: *Tidlig literacy – tidlig numeracy*, *Sproggaven* og *Sproggaven med i skole*.¹ Det er tre udviklingsprojekter, der forløber i dagtilbud eller indskoling. I alle tre projekter har vi arbejdet med at guide børn godt på vej ind i skriftsproget. Og vi har ofte gjort det med udgangspunkt i at se steder som didaktiske muligheder med literacy-potentiale. Vi har mange ideer til, hvordan man kan arbejde sprogpædagogisk med udgangspunkt i *stedet*, og vi folder i denne artikel tre ideer ud: 1. Der, hvor man var: fotoet som sanseligt sted, 2. Der, hvor man er: lokale steder som legepladsen og skolegården og 3. Stedet som nuet: om at gribe situationen på stedet. Ud over dét præsenterer vi kort flere ideer til en stedbaseret literacy-pædagogik – i små bokse i artiklen.

Fotoet som sanseligt sted

Når indskolingsbørns egne erfaringer og refleksioner skal sættes i spil i tale og i skrift, kan et foto være en god indfaldsvinkel. Vi ved fra forskningen (Hagtvet, 2004), at de yngste børn har meget af deres ordforråd bundet op på "det nære og kære", altså oplevelser knyttet til det familiære og det hverdagslige, og fotos kan netop aktivere oplevelser, minder og sanser. Den undervisningssekvens, som vi beskriver nedenfor, viser, hvordan en børnehaveklasseleder arbejder med at aktivere elevernes for forståelse og erfaringer gennem små dialoger om fotos, og hvordan dette arbejde sidenhen knyttes sammen med en skriveaktivitet. Det handler om god rammesætning og stilladsering, så alle børn ved, hvad de skal gøre, og hvilket sprog de skal lære at bruge i skolen. Med god rammesætning og stilladsering mener vi helt konkret, at pædagoger og lærere først må aktivere børnenes for forståelse ved at se på fotoet. De må finde ord og begreber frem, der kan læres. Og når sproget skal i brug, kan man gennemføre nærværende og indholdsrigte samtaler med børnene om fotoet, skrive ned, lytte til hinanden, tegne og forstå, hvad der kan siges om et foto. Stilladsering vil sige at "læse" fotoet før, under og efter selve skriveprocessen.

Hos Joan, som er børnehaveklasseleder på en skole i Fredensborg kommune, så vi, hvordan børnene arbejdede med at knytte oplevelser sammen med fotos af forskellige steder og situationer; der var mange forskellige billeder at vælge imellem, men de mest populære var billeder af juletræer, snedækkede landskaber, en svømmehal, en flyvemaskine og en kirke. To og to skulle børnene skif-

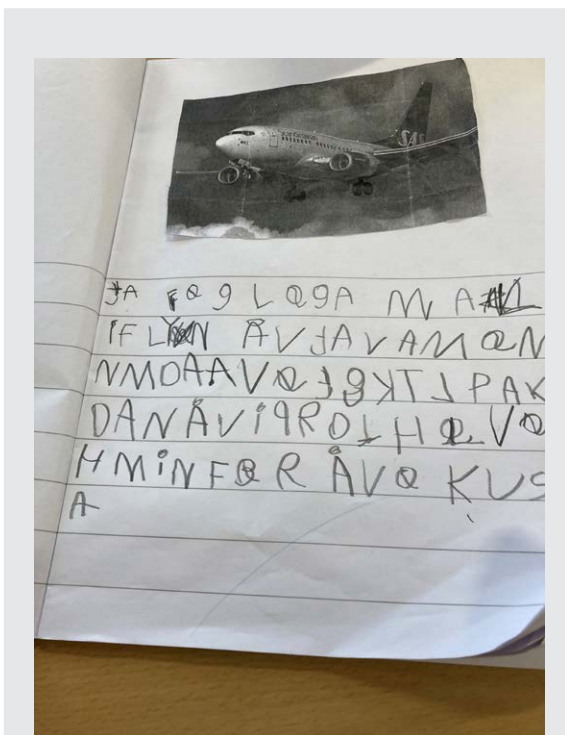
1 Alle projekterne er gennemført i regi af Nationalt Videncenter for Læsning. Du kan læse mere om projekterne på www.videnomlaesning.dk

tes til at fortælle og lytte til hinanden om deres rejser, sneboldkampe, svømmehalsture og juletraditioner, alt sammen oplevelser, som billederne aktiverede: Hvad var sjovt, spændende, lækkert, uhyggeligt, flot eller grimt? Efterfølgende skulle ”lytteren” kunne fortælle Joan om ”talerens” oplevelse. Så det gjaldt for eleverne virkelig om at høre efter.

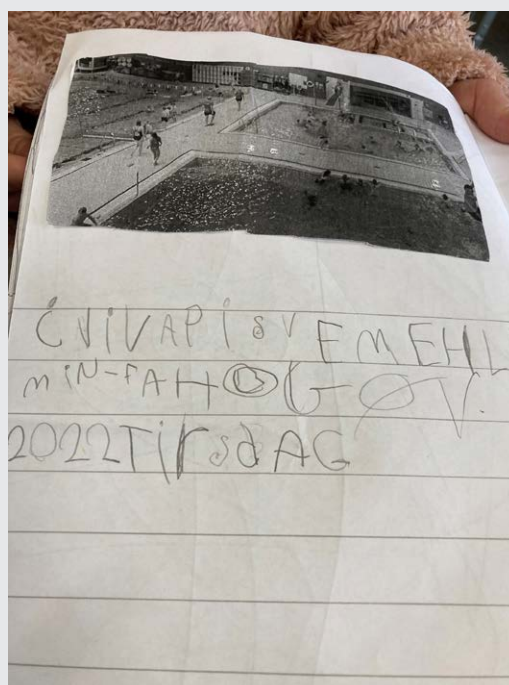
Rayan havde fortalt til sin sidemand, hvordan han havde været ude at flyve – han havde været i Pakistan. Derfor kunne sidemanden berette om en lang flyrejse med lækker mad og om, hvem Rayan havde besøgt og sammen med hvem. Men denne simple øvelse er bestemt ikke simpel for børnene; de skal først aktivere deres erindring, så skal de sætte sprog på oplevelsen, formulere den og forklare detaljeret, og så skal lytteren kunne forstå ordene, sætningerne og scenariet og gengive dette mundtligt, så andre kan danne sig billeder og indtryk af det. Det, øvelsen kan, er at fastholde opmærksomheden, fordi man ved at kigge på fotoet hele tiden vender tilbage til udgangspunktet for fortællingen.

” Det, øvelsen kan, er at fastholde opmærksomheden, fordi man ved at kigge på fotoet hele tiden vender tilbage til udgangspunktet for fortællingen.

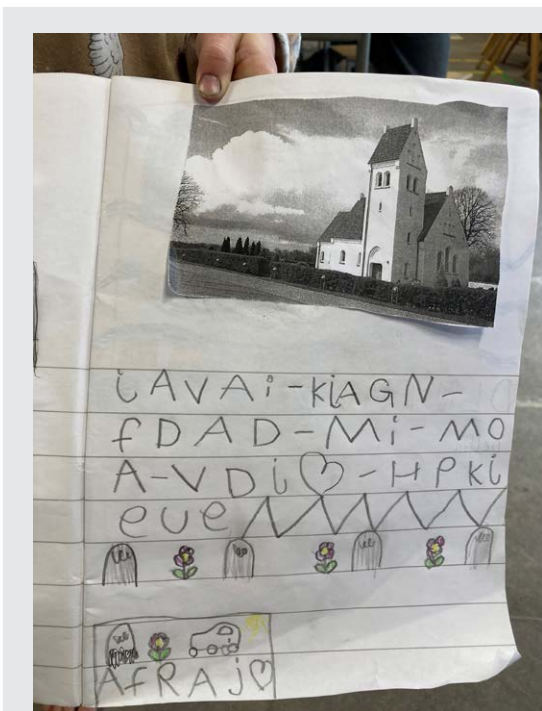
Næste dag vender børnene tilbage til deres fotos. De klipper dem ud og klistrer dem ind i deres skrivehæfter, og bagefter skal de børneskrive om deres egen oplevelse ud fra billedet. De arbejder med *opdagende skrivning* (Korsgaard et al., 2019) og aktiverer erindringer, oplevelser, minder og sansninger. De nedskriver deres små fortællinger om fotoet og formidler fortællingerne videre til andre. De taler, lytter, skriver og har samtaler med hinanden. Og til sidst udstiller de deres fotos med tekster – så alle kan dele oplevelsen i klassen.

Billede 1: Rayans elevtekst: Jeg fik lækker mad i flyet og jeg var med min mor og vi gik til Pakistan og vi sov hos mine fætre og kusiner.

Billede 2: Elevtekst: Vi var i svømmehallen og min far hoppede på ét ben på vej derhen, for han ville gerne tabe sig. 2022 Tirsdag

Billede 3: Elevtekst: Jeg var i kirken fordi at min mors ven døde. Han blev kørt over.

Billede 4: Elevtekst: Jezus.

Den sidste tekst, som vi ser her ovenfor, er skrevet af en polsk dreng i klassen, der næsten lige er flyttet til Danmark. Han nåede at skrive ét ord, nemlig *Jezus*. Det syner ikke af meget, og han kunne have brugt mere hjælp fra en voksen til at løse opgaven. Dog fangede han essensen og udtrykte med sin polske ortografi dét, som han kom til at tænke på, da han så et billede af en kirke. På den måde deltog han alligevel i aktiviteten på sit modersmål.

Med fotoet som udgangspunkt for et sanseligt sted kan man arbejde med børnenes egne liv og oplevelser. Man kan aktivere deres egne erfaringer og fortællelyst. Og man kan få dem til at skrive om det, der er tæt på deres egen verden, for de har alle noget på hjerte.

Ide: På tur med mange steder

Påfuglen er et dagtilbud i Nivå, og pædagogerne dér går ofte tur med børnene. Når de skal på tur, så skal de ikke nødvendigvis et bestemt sted hen. Det er ikke selve stedet, der er målet, men turen. Pædagogen går med flere børn og går hen til en rist og kaster blade ned i risten og snakker om det. Det er lidt ligesom spontant at plaske i en vandpyt. Man går en tur, og mens man går, har man nærværende samtaler om det, man oplever. Er det i skolen, er det nærliggende efterfølgende at gå hjem og skrive en lille tekst om det, man har oplevet. På den måde har alle noget at skrive om.

På legepladsen og i skolegården

Kendte og lokale steder er vigtige for børns leg og for sprogudvikling. Undersøgelser viser, at især børnenes produktive sprog, altså deres egen brug af sproget, sætter lege i gang (Broström, 2002). De forhandler om noget i legen, fortæller historier, som underbygger legen, og hele processen styrkes af at være udendørs på legepladsen eller i skolegården. Her har børnene plads, og de har genkendelige rutiner.

Man kan også finde ro og stilhed på legepladsen, og meget kan tyde på, at især de større børn har flere samtaler både med hinanden og med pædagogerne, når de er udenfor (Markussen-Brown, 2019). Der er færre afbrydelser i legen og færre voksenstyrede aktiviteter. Potentialet ved legepladser og skolegårde er også, at det er steder, som ændrer sig hele tiden; hver årstid sker der noget nyt, der er altid noget nyt at tale om. En tur på legepladsen om vinteren lægger op til andre lege og aktiviteter end om sommeren.

” Meget kan tyde på, at især de større børn har flere samtaler både med hinanden og med pædagogerne, når de er udenfor.

Mange af børns lege er drevet af deres fantasi, selvopfundne verdener eller roller. Det er lege, der i et sprogudviklende perspektiv kræver et særligt sprogligt repertoire, fordi legen her drives frem af børnenes fortællinger. Det kræver, at børnene sprogligt må forhandle om roller, hændelser, genstande og forhold i legen, og dette kræver yderligere, at børnene kan kommunikere i et socialt samspil, kan forestille sig ting og har kendskab til fælles kulturelle fortællinger. Men børn har brug for udfordringer og nye input, for at legen bliver udviklende, for fantasi og kreativitet er ikke medfødte evner. Nogle børn leger heller ikke den type lege, hvor man skal forklare, udvikle og drøfte indholdet verbalt. De leger stille eller rutineprægede lege, som ikke udvikler hverken sprog eller fantasi. De kigger på eller deltager perifært, og de kender ikke legens indholdselementer og sprog. Dilemmaet kan være, at vi på den ene side ved, at jo mere vi som voksne blander os og styrer, jo mindre bruger børnene sproget. På den anden side ved vi, at leg kun bliver sprogudviklende, hvis børnene får input undervejs – både sproglige input, men også input til at holde legen i gang for de børn, som ikke er så øvede (Brostrøm, 2002; Winther-Lindqvist & Svinth, 2019).

Den voksne kan give en hjælpende hånd ved at sætte lege i gang, der knytter sig til de velkendte steder udendørs. Man må derfor tænke over uderummets indretning: Hvilke steder i skolegården eller på legepladsen inviterer til sprogudviklende leg? Hvor er der rum til fordybelse i legen? Hvordan skaber vi rammer for at undgå afbrydelser i legen, når vi har et lille areal? Hvad inspirerer til snak og aktiviteter med skriftsproglige dimensioner? Hvad inspirerer til nye lege? Og hvad er min egen rolle i legen som voksen?

I en børnehaveklasse på Frederiksberg i København ser vi netop et eksempel på, hvordan de voksne understøtter børnenes lege sprogligt. Her får nogle af børnene ideen til at lege tv-programmet ”Den store bagedyst”. Sandkassen er i sig selv et sted, der ansporer til leg og snak, fordi den er et sanseligt sted. I denne leg kan materialet omformes til utallige slags kager, og selve sandkassekannten kan invitere til, at man enten er ”indenfor” som deltager eller ”udenfor” som dommere eller studievært. Børnene får sproglig indsigt, for der er mange forskellige ord og begreber i legen; der tales om mel, smør, flødeskum, kagebunde, toppings og glaze, og der diskuteres snit, smag, udseende og ”den hemmelige udfordring”. Her kræver legen, at man har referencer til netop dette tv-program, der årligt optages fra DR’s kendte bagetelt, og har man dét, så genskabes det direkte i sandkassen sammen med de børn, der har de samme referencer. Men hvad så med de børn, der mangler denne referenceramme? Hvordan hjælpes de ind i legen? Her må den voksne overveje at gå foran og lede legen, sådan at barnet får nye erfaringer med denne leg, der kan virke som sprogunderstøttende i andre situationer, hvor ”bagedystordforrådet” skal bruges. Disse legeerfaringer giver dem dog også mulighed for på sigt at starte egne fantasilege (Avenstrup & Hudecek, 2016). Andre gange er det fint, hvis børn går foran i legen, men man må hele tiden overveje, at uderummet også kan være et kaotisk sted for nogle børn at befinde sig i. Og derfor skal der pædagogisk og sproglig støtte til.

Der er mange sproglige handlinger koblet til det at lege, og leg har et stort sprogligt potentiale, der også knytter sig til stedbaserede lege. Det handler om, at børnene samtaler, forhandler, bruger nye ord og udvikler evnen til at anvende symboler. Det handler også om at gå til og fra forskellige situationer i legen ved at skifte fra nutid til datid. Og det handler om indlevelse og gryende fiktionskompetencer, når krop, genstande, sprog og steder knyttes sammen.

Et andet sted udenfor, der giver muligheder for leg og snak, er gyngerne. Børnehaveklassebørnene vender igen og igen tilbage til en leg, der handler om at gynte sig selv så højt op, at man kommer ud i rummet, og her er man ikke bare i et hvilket som helst rum, men i verdensrummet, hvor man flyver op mellem planeter, stjerner og rumskibe. Samtalerne kan være korte eller lange, filosofiske eller lavpraktiske. Potentialet ligger ofte i, om de voksne griber bolden og er med til at understøtte rammer og situationer, hvor man får børnene til at interagere sprogligt med hinanden og med de voksne. Det kan være ved at fastholde børnene i en dialog, hvor man stiller åbne spørgsmål og bliver ved med at bygge videre på børnenes svar. Og bolden gribes også, når man fastholder indholdet i samtalerne ved hele tiden at synliggøre det ordforråd, der har været i spil, enten ved at vende tilbage til det i andre situationer eller lade børnene skrive om deres oplevelser på legepladsen og i skolegården, så de får anledning til at genfortælle og genopleve deres lege. De skriver om noget, de lige har oplevet på et sted, noget, der er velkendt for dem. Næmlig deres egen legeplads. Og det giver støtte til sproglig udfoldelse.

Skolegårde og legepladser er oplagte steder for leg og sprogudvikling. Nøgleordene i forhold til literacy-fremmende situationer er meningsfulde samtaler, gode deltagelsesmuligheder for alle, sprogligt aktive børn, varieret sprogbrug, gode muligheder for fordybelse, historier og nærvær. Man kan sagtens have en god dag udenfor, hvor der ikke er nogen form for sproglig interaktion, og den voksne kun er på sidelinjen i gården, men det sprogudviklende potentiale er størst, når man medtænker den nærværende samtale i uderummets mange arenaer både mellem barnet og den voksne, men også nærværende samtaler børnene imellem.

Ide: Det eksotiske sted

Både velkendte steder og nye eksotiske steder kan være literacy-udviklende. Et udflugtsmål kan være et eksotisk sted, fordi det er en engangsoplevelse: En tur til et slot, en borg eller en ruin giver stof til ny viden og nye begreber.

Emma var med sin skole på tur til kunstmuseet Davids Samling i København. Hun lærte, at man i gamle dage lavede den røde farve ud af lus. De havde på Davids Samling kigget på islamisk kunst og havde der talt om det stoflige og det materielle og set på farver. En sådan oplevelse giver indsigt og sprog. Man kan også tage på brandstationen eller i teateret. Netop med det eksotiske sted oplever man noget, man ikke kender så godt, og her er der stof til sproglig udvikling.

En spontan situation på stedet

Nogle gange opstår der en "her og nu-situation", dvs. en enkeltstående begivenhed i skolegården og på legepladsen. Pludselig kommer en ridende politimand forbi, og man bruger 20 minutter på at snakke med ham om hestens store krop, hans uniform, og hvor længe han mon har gået til ridning. Eller hvis der ligger en død flagermus i skolegården, eller når en halvsyg due pludselig flakser rundt og giver stof til filosofiske samtaler om livets forgængelighed. Disse situationer er oplagte at tale ud fra, netop fordi de opstår nærmest ud af det blå og øger spændingen i hverdagens rutiner, og derfor har de literacy-potentiale.

” Pludselig kommer en ridende politimand forbi, og man bruger 20 minutter på at snakke med ham om hestens store krop, hans uniform, og hvor længe han mon har gået til ridning.

Igen er det vigtigt, at den voksne griber bolden og er nærværende i samtalerne med børnene her, og man kan være nærværende på mange måder. Det handler blandt andet om at stille autentiske, åbende spørgsmål, der giver barnet mulighed for at formulere sig i længere sætninger. Det kan man gøre ved at stille hv-spørgsmål, som man ikke selv kender svaret på, og derpå anerkende børnenes forskellige svar ved at møde dem med et åbent og opmærksomt kropssprog, et opmuntrende tonefald og samtaleregulerende ytringer som: *Er det rigtigt? Spændende!*, der viser, at man lytter aktivt og gerne følger børnenes spor. Det handler også om, at man via nærvær, gestik og øjenkontakt har kontakt med barnet, så det får lyst til at fortælle mere, og endelig at man viser, at man interesserer sig for barnets livsverden.

Ved at lade nærværende samtaler tage udgangspunkt i en her og nu-situation får man knyttet sprog på det konkrete omkring børnene, fx ved at introducere ord, børnene ikke kender, og sætte ord sammen på nye måder og vise det ved hjælp af kropssprog: ”Og hvordan så det ud, da duen *baskede* med vingerne/hesten *kastede* med manken?” Men det er ikke blot ordforrådet, der styrkes; den voksnes tilstedeværelse i samtaler ude og inde er helt afgørende for barnets egen udvikling af dialogfærdigheder og spilleregler for samtale

Ide: Det digitale sted

Billede 5: Digital elevtekst.

Vi lever i en tid, hvor børn tilgår mange steder virtuelt: Det kan være sociale websider rettet mod børn som fx *Moviestar Planet* eller spil som *The Sims*, hvor man bygger sin egen verden op og har en avatar, der kan udleve drømme og fantasier. Her følger sproget det digitale rum. Børnene ”læser” og kommunikerer med hinanden via såkaldte ”art books”, hvor man udtrykker sig gennem tøj og genstande, som man køber på sitet enten via penge, man vinder i små konkurrencer, eller via forældres økonomiske bidrag via PayPal (!). Man udtrykker sig også skriftligt gennem små statusopdateringer, næsten som på de voksnes sociale medier. Når børnene leger med i det virtuelle rum og dermed kobler op

til et digitalt sted, så kan de voksne spørge til det, børnene oplever dér. Og de voksne kan lade børnene fortælle om fremmede universer, nye steder og spændende lokaliteter. Mange børn spiller computerspil, og spillene har også potentiale for stedbaseret sprogudvikling.

Steder er mange steder

Som vi har set i denne artikel, er steder mange steder. Det hele handler om at få øje på stedet som grundlag for sproglig udfoldelse (Brok, 2016). Det kan være der, hvor man *var*, afbildet gennem et foto og som udgangspunkt for erindringer og samtaler. Det kan være der, hvor man *er* – måske i skolegården eller på legepladsen og på tur med de andre børn. Eller det kan være stedet som *nuet*,

altså der, hvor der sker noget spontant og uforudset, som vækker lyst til at lade sproget folde sig ud. Børn lærer det sprog, de hører. Netop derfor er der grund til at lade duen baske med vingerne og hesten kaste med sin manke og overgive sig til tid og sted.

Litteratur

Avenstrup, K., & Hudecek, S. (2016). *Kom ind i legen*. Dafolo.

Brok, L. S. (2016). Vi kaster med sprogbolde, og hvem griber dem? I: Friis, K., & Østergren-Olsen D. (red.), *Literacy og læringsmål i dagtilbud og børnehaveklasse* (s. 27-35). Dafolo.

Broström, S. (2002). Børns lærerige leg. *Psyke & Logos*, 23(2), 451-469.

Hagtvet, B. E. (2004). *Sprogstimulering. Tale og skrift i førskolealderen*. Alinea.

Korsgaard, K., Vitger, M., & Hannibal, S. (2019). *Opdagende skrivning. En vej ind i læsningen*. Dansk lærerforeningens Forlag.

Markussen-Brown, J. (2019). *Barnets sprogtilegnelse og pædagogisk praksis*. Straarup & Co.

Winther-Lindqvist, D., & Svinth, L. (2019). *Leg i daginstitutioner*. Pædagogisk indblik 3. Aarhus Universitetsforlag.

Om forfatterne

Sara Hannibal er ansat som lektor i dansk ved Københavns Professionshøjskole, Campus Carlsberg. Hun er også faglig konsulent i Nationalt Videncenter for Læsning ved forskellige projekter i dagtilbud og skole, hvor hun beskæftiger sig med literacy og tværprofessionelt samarbejde.

Lene Storgaard Brok er leder af Nationalt Videncenter for Læsning. Hun har deltaget i flere projekter i både dagtilbud og skole og har en særlig interesse i at understøtte børns sproglige udvikling.

Vi var i
svømmehallen,
og min far **hoppede**
på ét ben på vej
derhen, for han ville gerne
tabe sig.

(Elevtekst, børnehaveklasse)